

อนาคตการศึกษาไทยในบริบทไทยแลนด์ 4.0 ตามมุมมองของอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ

Thailand Education Future in the Context of Thailand 4.0 in Abhisit Vejjajiva's Perspective

วรรณดี สุทธิธารากร

Wandee Sutthinarakorn

ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนผ่านประเทศไทยจากประเทศที่พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมพื้นฐานทรัพยากรไปสู่การพัฒนาประเทศบนฐานความรู้ เทคโนโลยีและนวัตกรรมในมุมมองของอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ รัฐบาลต้องปรับระบบการศึกษาเพื่อฝ่าฟันปัญหาพื้นฐานที่ยังคงดำรงอยู่ทั้งเรื่องของความไม่เท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษา การขาดเรียนของเด็กที่พ่อแม่มีฐานะยากจน รวมทั้งปัญหาเนื้อหาหลักสูตรที่ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยทางออกในการแก้ไขปัญหาระบบคือ ระดับเด็กเล็กต้องตั้งศูนย์เด็กเล็กและโรงเรียนอนุบาลให้ครอบคลุม ระดับประถมเน้นให้ผู้เรียนได้มีทักษะการคิด ไตร่ตรอง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสอนให้ผู้เรียนตั้งเป้าหมายชีวิตในอนาคต ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายออกแบบหลักสูตรให้พอเหมาะกับแต่ละบุคคล เน้นการเรียนการสอนแบบบูรณาการสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ระดับอาชีวศึกษาควรเพิ่มจำนวนผู้เรียนให้มากขึ้น ต้องเกื้อวรัยภาคธุรกิจให้ต้องเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานตามหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งระดับอุดมศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจและมีความสามารถในการเป็นผู้นำการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบต้องเปลี่ยนวิธีการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความจริงของโลกที่เปลี่ยนไป ปรับระบบการประเมินผลที่เป็นคำตอบต่อการพัฒนาการศึกษาให้มากขึ้น แก้ไขระบบประเมินที่ไปเพิ่มภาระให้กับผู้สอน นำผลประเมินไปใช้ประโยชน์ให้ได้ในทุกระดับการศึกษา

Abstract

In Mr. Abhisit Vejjajiva's perspective, a transition of Thailand from socio-economic and resource-based to knowledge, technology, and innovation-based country requires several improvements. The government needs to develop an education system to cope with the existence of basic problems including inequality of educational opportunities, absenteeism of the children whose parents suffer from poverty and contents of curricula which are irrelevant to the changing world. The solutions to the problems for the whole system are suggested. For pre-schooling, there should be child centers and kindergartens provided in the elementary schools across the country which focus on thinking skills. For a lower secondary school, there should be guidance on learner's individual future aim, while the curriculum for a higher secondary school should be designed to meet learners' individual need, emphasizing learning integration between science and social science programs. For vocational education, there should be an effort to encourage more students by collaborating with local business sectors as active partners getting involved in teaching activities and supporting machines and equipment. For a higher education, there should be an emphasis on the learners' ability in response to the economic growth and leadership quality. Thus, the education reform needs to focus on a dynamic classroom management in response to the changing world, improving the evaluation system which is more related to education development but not creating

burdens to teachers and making evaluation outputs beneficial to every level of education.

ถือเป็นความใจกว้างของอดีตนายกรัฐมนตรี (คุณอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ) ที่รับเชิญเป็นองค์ปาฐกเพื่อแสดงปาฐกถา เรื่อง “อนาคตการศึกษาไทยในบริบทไทยแลนด์ 4.0” ณ ห้องประชุมสารนิเทศ ยุพาวีระไวทยะ อาคาร 2 ชั้น 1 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ดำเนินการจัดโดยหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจและคอมพิวเตอร์ศึกษา ภาควิชาอาชีวศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (Master Degree of Business and Computer Education, 2016) โดยได้รับการดำเนินการและอำนวยความสะดวกโดย ประธานและผู้รับผิดชอบหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจและคอมพิวเตอร์ศึกษา (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เมธิณี วงศ์วานิช รมภการณณ์) ในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2559 ซึ่งอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ออกตัวตั้งแต่เริ่มต้นว่าไม่ใช่เจ้าของแนวคิดไทยแลนด์ 4.0 แต่อธิบายความหมายของไทยแลนด์ 4.0 ได้อย่างชัดเจนและเข้าใจง่ายถึงการเปลี่ยนแปลงประเทศที่เริ่มต้นด้วยการผลิตบนฐานทรัพยากรที่ผูกกับยุคเกษตรกรรมยุค 1.0 จนก้าวสู่ยุคอุตสาหกรรมเบายุค 2.0 อุตสาหกรรมหนัก 3.0 และรัฐบาลคาดหวังที่จะนำพาประเทศไทยไปสู่ยุค 4.0 ที่ผูกเทคโนโลยีเข้ากับความคิดสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่มูลค่าทางการตลาด เส้นโค้งของการเล่าเรื่องอยู่ที่การยกตัวอย่างถึงปัญหาภาคการผลิตที่มุ่งการส่งออกนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่คนไทยยังคงภูมิใจกับอัตราการส่งออก แต่การเพิ่มมูลค่าในสินค้าการเกษตรกลับน้อยมาก ตัวอย่างปัญหาอย่างพาราที่ประเทศไทยเป็นผู้ผลิต 1 ใน 3 ของโลกสามารถส่งออกถึงร้อยละ 90 ของผลผลิตทั้งหมด แต่มีอัตราการแปรรูปผลผลิตเพียงร้อยละ 10 รวมถึงผลไม้ไทยที่รู้จักกันทั่วโลก แต่วิธีการเพิ่มมูลค่าทั้งการแปรรูป วิธีการบรรจุ หีบห่อ ยี่ห้อ ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร รวมถึงสินค้าอื่นๆ เช่นอุตสาหกรรมเสื้อผ้า ประเทศไทยเป็นฐานการผลิตแต่ถูกตีตราให้ห่อโดยประเทศอื่น อุตสาหกรรมรถยนต์ ที่ประเทศไทยผลิตให้กับประเทศในแถบยุโรป ประเทศสหรัฐอเมริกา แต่ประเทศไทยไม่มียี่ห้อรถยนต์เป็นของตนเอง เหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มยังมีอยู่จำกัด เช่นเดียวกับภาคบริการที่ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวมาเยือนมากที่สุดในโลก โดยในรอบ 5 ปี จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มจาก 20 ล้านเป็น 30 ล้านอย่างรวดเร็ว แต่รายได้จากการท่องเที่ยวกลับไม่เพิ่มเท่าที่ควร สะท้อนถึงการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นแต่ไม่สามารถที่จะเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวได้

ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนถึงความจำเป็นในการใช้เทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์มาช่วยในการสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value added) และสร้างสรรค์มูลค่า (Value creation) ให้กับสินค้าและบริการ

อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะยังวิเคราะห์ข้อได้เปรียบของประเทศไทยที่อุดมด้วยความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งถือเป็นต้นทุนทางทรัพยากรที่สำคัญ และประเทศไทยยังมีทุนทางวัฒนธรรมซึ่งถือเป็นต้นทุนทางภูมิปัญญาที่จะเป็นประโยชน์ในการต่อยอดเพื่อสร้างสรรค์มูลค่า ตัวอย่างของนักร้อง K-pop ของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีได้ถือเป็นต้นแบบในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยใช้ดนตรีและการเต้นที่ออกแบบจากต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ผสมผสานกับดนตรีตะวันตกส่งออกไปยังประเทศต่างๆ จนเกิดกระแสคลั่งไคล้ในดนตรี ละคร สินค้า และตัวศิลปินในหมู่เยาวชนทั่วโลก

คำถามที่ตั้งขึ้นขององค์ปาฐกคือ “แล้วการศึกษาไทยจะมีทางออกและปฏิรูปการศึกษาอย่างไร”

ทางออกของปัญหาที่ถูกหยิบยกขึ้นคือการปรับหลักสูตร ปรับกระบวนการจัดการศึกษา ครูต้องปรับบทบาทตัวเองเพื่อสร้างผู้เรียนให้มีทักษะที่จำเป็นในการสร้างความก้าวหน้าในยุค 4.0 โดยนำความสามารถทางเทคโนโลยีมาใช้ผสมผสานกับการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างมูลค่าเพิ่มและมูลค่าเชิงสร้างสรรค์ การศึกษาที่เน้นการท่องจำนอกจากจะไม่สอดคล้องกับแนวทางนี้แล้วยังเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของการสร้างอนาคตใหม่ที่ดีที่สะท้อนภาพจริงของการจัดการเรียนรู้ของสังคมไทยคือ

“ครูสอน เราจด พอสอบนำความรู้คืนให้ครู ทุกอย่างจบ”

“พอคิด ตั้งคำถามโต้แย้ง ถกเถียง เรากลับสู้เขาไม่ได้”

“เด็กไทยเก่งคณิตศาสตร์ขั้นต้น พอถึงระดับกลางระดับสูงสู้เขาไม่ได้”

“เรียนประวัติศาสตร์ เรารู้ว่าเกิดที่ไหน อย่างไร แต่ถามว่าทำไม กลับตอบไม่ได้”

ดังนั้นการเรียนรู้ต้องเปลี่ยนจากท่องจำสู่การบริหารความรู้ให้ได้ เพราะการเรียนรู้ในอดีตครูเป็นเจ้าของความรู้ แต่โลกในปัจจุบันค้นหาความรู้ผ่านเทคโนโลยีได้อย่างไม่มีข้อจำกัด บทบาทการเป็นผู้ให้ความรู้จึงไม่สอดคล้องกับยุคสมัย ระบบการศึกษาจึงต้องเน้นไปที่วิธีการในการค้นคว้าหาความรู้ วิธีการการกลั่นกรอง

ข้อมูลที่ได้มา วิธีคิดวิธีการประยุกต์ใช้ข้อมูล (Rumpagaporn, M.W., 2015) ปัจจุบันผู้เรียนอยู่กับโทรศัพท์นาน ทำอย่างไรให้ผู้เรียนได้นำข้อมูลที่มีสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้รู้ว่ามีข้อมูลใดจริง ข้อมูลใดเท็จ ซึ่งหากไม่เพิ่มการเรียนรู้ในการบริหารจัดการข้อมูลให้กับผู้เรียนแล้ว ผู้เรียนจะเป็นเหยื่อเพราะการใช้ความจริงครึ่งเดียวหรือบางส่วนไม่สามารถนำข้อมูลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม บทบาทความสัมพันธ์ของครูและผู้เรียนจึงต้องเปลี่ยนแปลงกลับหัวกลับหาง “ในอดีตผู้เรียนมาเรียนแล้วทำการบ้าน ปัจจุบันผู้เรียนหาความรู้ที่บ้าน แล้วมาทำการบ้านในห้องเรียน” บทบาทของการนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการอภิปรายโต้แย้งเพื่อค้นหาว่าอะไรจริง อะไรไม่จริง ผู้เรียนและผู้สอนจึงต้องปรับตัว และการประเมินผลการเรียนรู้ต้องเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน การประเมินโดยใช้แบบทดสอบแบบอัตนัยเพื่อดูการใช้เหตุผล การวิเคราะห์จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

เมื่อพิจารณาปัญหาการศึกษาในสังคมไทย อดีตนายกรัฐมนตรียึดลำดับประเด็นสำคัญดังนี้

1. ความไม่เท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษา ครอบครัวในชนบทส่งเด็กเล็กไปที่ศูนย์ฝากเลี้ยง แต่คนมีฐานะในเมืองลูกเรียนหนังสือตั้งแต่อายุ 2 ขวบ เพื่อเตรียมเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีการเรียนกวดวิชาอย่างเข้มข้น ทำทุกวิถีทางเพื่อให้ลูกได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่ดี หรือมีชื่อเสียง เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ปกครองเริ่มเป็นทุกข์ ทั้งๆ ที่สิ่งสำคัญคือเด็กต้องมีทักษะพื้นฐานและการได้อยู่ร่วมในสังคมได้อย่างมีความสุข แต่ผู้ปกครองกลับทุกข์ตั้งแต่การหาที่เรียน

2. ปัญหาเด็กขาดเรียน เหตุเพราะผู้ปกครองยากจน บ่อยครั้งที่ผู้ปกครองไม่รู้ว่ามีบุตรหลานขาดเรียน บางทีเด็กอยู่ในภาวะหิวโหย ทำให้เด็กเรียนไม่รู้เรื่อง ปัญหาของผู้เรียนที่ขาดแคลนพ่อแม่มีฐานะยากจนหรือพ่อแม่ที่ต้องย้ายถิ่นฐานเป็นสาเหตุสำคัญของผลการเรียนที่ตกต่ำ

3. เนื้อหาตามหลักสูตรมีมากเกินไปและไม่ทันสมัย ซึ่งวิธีแก้คือตัดเนื้อหาออกและจัดการเรียนรู้นอกห้องเรียนให้ได้อย่างน้อยร้อยละ 30

ทางออกของปัญหา ในการจัดการศึกษาได้มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ระดับเด็กเล็ก จะต้องมีการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก โรงเรียนอนุบาลให้ครอบคลุม ตลอดจนมีมาตรการเชิงสวัสดิการ เพื่อให้เด็กเล็กได้มีการเลี้ยงดูและโภชนาการที่เหมาะสม

2. ระดับประถมศึกษา เป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้มีทักษะการคิด ไตร่ตรอง การอ่านหนังสือยังมีความสำคัญ เพราะช่วยให้ผู้เรียนมีสมาธิอันเป็นพื้นฐานสำคัญของการคิด ไตร่ตรอง

3. ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ควรทำให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองว่าต้องการอะไรในอนาคต เด็กมีทักษะ มีความถนัด ความสนใจอะไร ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่ต่อเนื่องมาจนถึงการศึกษาในระดับท้ายๆ คือผู้เรียนสอบเข้าเรียนได้แต่ไม่รู้ตัวเองถนัดและชอบอะไร ทำให้การเรียนรู้อาจไม่มีพลัง บางคนลาออกกลางคันหรือสอบใหม่ สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนความไม่เข้มแข็งของระบบแนะแนวการศึกษาและอาชีพที่ไม่สอดคล้องกับปลายทางของความต้องการใช้ทักษะในอาชีพการงาน การศึกษาต่อจึงยังคงมีภาพของการอิงคะแนนสูงต่ำหรืออิงค่านิยมของสังคม “คนที่เรียนหมอ เรียนวิศวะ พยาบาล ทำงานไม่เกี่ยวกับสาขาที่ตนเองเรียน เช่น ไปเปิดร้านขายกาแฟ เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน” ซึ่งแม้ในความเป็นจริงสามารถเกิดขึ้นได้ แต่หากแก้ไขปัญหานี้ได้จะประหยัดงบประมาณจากค่าใช้จ่ายที่ไม่ควรต้องจ่าย ปัจจุบันในภาคเอกชนได้มีการปรับตัวโดยออกแบบทดสอบเพื่อวัดความถนัด ความสนใจและแนะนำให้ผู้เรียนเหมาะที่จะเรียนอะไร และควรทำอย่างไรกับชีวิต

4. ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การออกแบบหลักสูตรหากสามารถออกแบบให้พอเหมาะกับแต่ละบุคคล จะเป็นผลดีกับผู้เรียน และที่สำคัญอีกมิติหนึ่ง เวชชาชีวะได้ตั้งคำถามว่า “แนวคิดของการเรียนสายวิทยาศาสตร์และศิลปะยังควรมีต่อไปหรือไม่” ในเมื่อปัจจุบันมีการใช้แบบบูรณาการมากขึ้น ยกตัวอย่างการผลิตโทรศัพท์มือถือที่ต้องใช้ทั้งความรู้ทางเทคโนโลยี การออกแบบ การสร้างยี่ห้อ การผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม “ในบ้านเรา คนเรียนวิทย์ ไม่ค่อยได้ส่งเสริมด้านศิลปะ เรามีศิลปินจำนวนมากที่ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องเทคโนโลยี” “แล้วเราจะแบ่งวิทย์ แบ่งศิลป์ไปทำไม” สิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งก็คือต้องเปลี่ยนทักษะของผู้สอนและกระบวนการในการผลิตครูทั้งระบบ

5. ระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ข้อวิพากษ์ของการจัดการศึกษาระดับนี้คือผู้เรียนในสายอาชีวศึกษาน้อยเกินไป ขณะที่ผู้เรียนสายสามัญมีมาก เส้นทางเดินเข้าสู่มหาวิทยาลัยจึงมีมาก คนจบปริญญาจำนวนมากหางานทำไม่ได้ และทำงานในระดับวุฒิการศึกษาที่ต่ำกว่า และปัจจุบันมีผู้สำเร็จระดับปริญญาจำนวนมากที่ไม่ได้มีทักษะตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจส่วนการอาชีวศึกษาจำเป็นต้องเกี่ยวร้อยภาคธุรกิจในท้องถิ่นเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการ

ดำเนินงานตามหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การสนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ

ข้อเสนอต่อทางออกคือการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ ทั้งเรื่องการเปลี่ยนวิธีการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความจริงของโลกที่เปลี่ยนไป ปรับระบบการประเมินผลที่เป็นคำตอบต่อการพัฒนาการศึกษาให้มากขึ้น แก้ไขระบบประเมินที่ไปเพิ่มภาระให้กับผู้สอน หลีกเลืการทำงานตามตัวชี้วัดที่ตอบคำถามด้วยกระดาษ โดยนำผลประเมินไปใช้ประโยชน์ได้ในทุกระดับ เช่น กระทรวงศึกษาธิการนำผลประเมินไปสู่การปรับปรุงนโยบายและการจัดสรรงบประมาณ ผู้ปกครองและองค์กรส่วนท้องถิ่นนำผลสู่การระดมทุนเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนภารกิจของสถานศึกษา สถานศึกษานำผลสู่การพัฒนาองค์กร ประเมินสมรรถนะของครู ยกย่องสมรรถนะของครู รวมทั้งประเมินคุณงามความดีในการทำหน้าที่ของบุคลากรในภาคส่วนต่างๆ ขององค์กรเป็นต้น

องค์ปาฐกยอมรับว่า หากจะไปให้ถึงไทยแลนด์ 4.0 ประเทศไทยมีเรื่องที่ต้องปรับปรุงจำนวนมาก และท้าทายมาก อีกทั้งรัฐบาลทำได้โดยลำพัง จำเป็นต้องใช้ความเข้าใจในการร่วมมือจากภาคสังคม ชุมชนและประชาชน จึงจะเดินทางไปสู่เป้าหมายได้ เพราะต้องยอมรับความจริงว่าประเทศไทยยังอยู่ในโลกของ 1.0, 2.0 และ 3.0 ซึ่งออกแบบการศึกษาให้ผู้สำเร็จการศึกษาเดินทางไปบนเส้นทางของการรับราชการ เป็นลูกจ้าง พนักงาน ในขณะที่คนรุ่นปัจจุบันคิดต่างออกไป

“เมื่อก่อนเรียนจบแล้ว จะเป็นอะไร อยู่ตลอดชีวิต ได้แต่จากพนักงานเป็นผู้บริหาร แต่คนรุ่นปัจจุบัน เขาต้องการความเป็นอิสระ เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจกระจายตัวมากขึ้น”

“บริษัท UBER ประสบความสำเร็จสูงทั้งๆ ที่ไม่มีรถเป็นของตนเองสักคันเดียว เช่นกันบริษัท Airbnbที่

ประสบความสำเร็จสูงทั้งๆ ที่ไม่มีทั้งโรงแรมและที่พักเป็นของตนเอง”

ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนว่าระบบการศึกษาไม่สามารถผลิตคนไปเป็นลูกจ้างเหมือนเก่าได้อีกแล้ว

บทสรุปส่งท้าย การมองปัญหาการศึกษาไทยของอดีตนายกรัฐมนตรีเกี่ยวโยงกับปัญหาของสังคมไทย โดยมีข้อเสนอทางออกที่เป็นรูปธรรมในการปรับเปลี่ยนบทบาทการทำหน้าที่ของครูที่มีเจ้าของความรู้อีกต่อไป หากเปลี่ยนเป็นผู้จัดการการเรียนรู้ และการเปิดประตูห้องเรียนให้ก้าวสู่ความเป็นจริงให้มากขึ้น การออกแบบโลกและชีวิตการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อโลกแห่งอาชีพจึงมีความสำคัญที่จะนำพาประติมากรรมมนุษย์ได้สัมผัสกับโลกแห่งความจริงที่ไปไกลกว่าจินตนาการ รวมทั้งการเปิดระบบการประเมินผลให้สะท้อนการทำหน้าที่ของแต่และภาคส่วนที่พร้อมต่อการปรับปรุงเพื่อให้เกิดความหมายของการพัฒนาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดนี้ต้องการความเข้าใจทุกภาคส่วนที่จะก้าวข้ามความยากสู่ความร่วมมืออย่างมีพลังและหวังในอนาคตของชาติร่วมกัน

References

- Master Degree of Business and Computer Education. (2016). *Document for Attending in the Conference “Thailand Education Future in Context of Thailand 4.0 Views on Abhisit Vejjajiva”*, on November 10th, 2016 at Faculty of Education, Kasetsart University. Bangkok: Faculty of Education, Kasetsart University. [in Thai]
- Rumpagaporn, M.W. (2015). *Contemplative Education Concept to Practices*. Bangkok: Prikwan Graphic. [in Thai]

